

Arkeologisk förundersökning

Bronsåldersboplats vid Stigbyskolan

– arkeologisk förundersökning på fornlämning 149
inför byggnation inom fastigheten Stigby 6:1,

*Visingsö socken i Jönköpings kommun
Jönköpings län*

JÖNKÖPINGSLÄNSMUSEUM
Arkeologisk rapport 2004:39

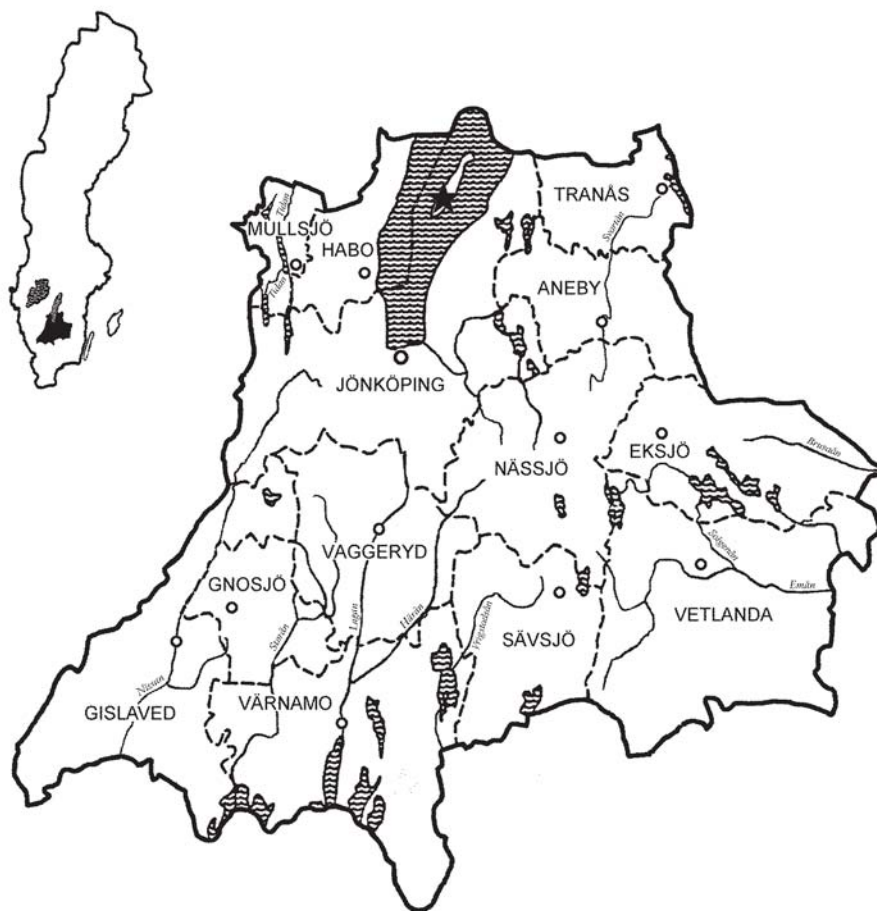
Anna Kristensson

Arkeologisk förundersökning

Bronsåldersboplats vid Stigbyskolan

– arkeologisk förundersökning på fornlämning 149
inför byggnation inom fastigheten Stigby 6:1,

*Visingsö socken i Jönköpings kommun
Jönköpings län*

Rapport och foto : Anna Kristensson

Digital kartbearbetning: Samuel Björklund och Anna Kristensson

Grafisk design: Anders Gutehall

Tryckning och distribution: Marita Tidblom

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd.
Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

Jönköpings läns museum
Box 2133
550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00.
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

©JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2004

Innehåll

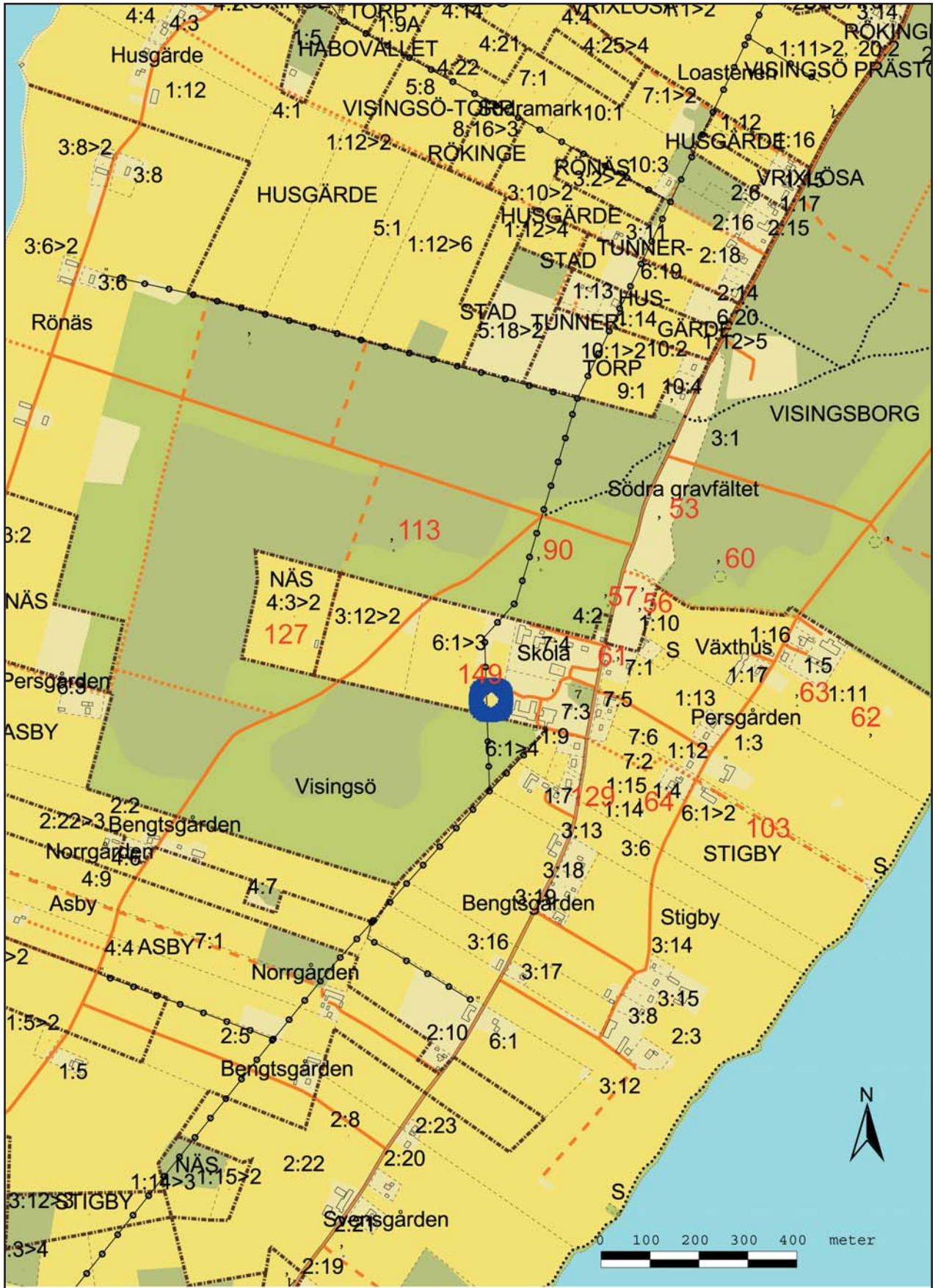
Inledning	5
Målsättning och metod	5
Topografi	5
Fornlämningsmiljö	6
Resultat	7
Sammanfattning	9
Tekniska och administrativa uppgifter	10
Referenser	10
Tryckta källor	
Arkiv	

Bilagor

Bilaga 1	Schaktplan översikt AU 165/00, FU 358/00 och Schaktkontroll 262/01
Bilaga 2	Schaktplan södra delen
Bilaga 3	Anläggningsbeskrivningar AU 165/00 och FU358/00
Bilaga 4	Anläggningsbeskrivningar Schaktkontroll 262/01
Bilaga 5	¹⁴ C analys utförd av Ångströmlaboratoriet, Uppsala universitet
Bilaga 6	Arkeobotanisk analys utförd av Miljöarkeologiska laboratoriet, Umeå universitet
Bilaga 7	Vedartsanalys utförd av Vedlab

Figurer

Omslag:	Undersökningsytan från öster. I åkern vid ladan hittades bronsföremål, fornl. 127.	
Figur 1	Utdrag ur ekonomiska kartans blad 7E 5c	4
Figur 2	Bronsföremål, fornl. 127	5

Figur 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 7E 5c. Förundersökningsområdet markerat med blå cirkel, fornlämningar som nämns i texten markerade med röda siffror.

Inledning

Jönköpings läns museum gjorde i november 2000 en arkeologisk förundersökning på fastigheten Stigby 6:1 tillhörande Stigbyskolan, Visingsö. Undersökningen föranleddes av att Specialfastigheter Sverige AB planerade att bebygga tomten. Vid tidigare genomförd utredning hade boplatsslämningar (fornl. 149) i form av 3 härdar, och en grop påträffats (Lorentzon 2000). En av härdarna hade daterats till 2610-2140 BC och en annan till 900-410 BC. Förundersökningen omfattade en 4000 m² stor yta, den berörde endast de södra delarna av utredningsområdet eftersom det inte framkommit några anläggningar i de norra (bilaga 1). Fältansvarig var Kristina Jansson och rapportansvarig Anna Kristensson, antikvarier vid Jönköpings läns museum.

Målsättning och metod

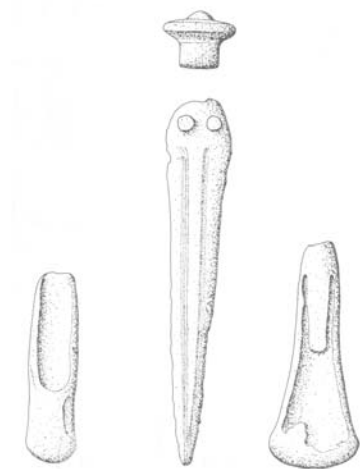
Utredningens resultat var intressant med tanke på dateringarna, då det inte hittats någon stenåldersboplats på Visingsö tidigare. Boplatsslämningar från bronsåldern har däremot tidigare undersökts i mindre omfattning (se vidare under rubriken "Fornlämningsmiljö"). I anslutning till den aktuella undersökningsytan finns ett förmodat depåfynd från bronsåldern (fornl. 127, se figur 1 och 2.) samt ett par skärvstenshögar troligen från samma period (fornl. 90 och 113). En sten- eller bronsåldersboplats skulle kunna komplettera bilden av Visingsös forntid som annars mest visat upp järnåldersgravar.

Målsättningen med förundersökningen var att klargöra utbredningen av de förhistoriska lämningarna som upptäckts under utredningen. Boplatsens omfattning, karaktär och tidsställning skulle fastställas samt om det fanns spår av annan verksamhet i området. Resultaten skulle utgöra grund för länsstyrelsens bedömning om fornlämningen kunde undersökas och tas bort eller skulle bevaras.

Sökschaktning utfördes med maskin, utvalda anläggningar undersöktes genom handgrävning och provrutor togs upp i matjordslagret för att avgöra om de innehöll material från omgjorda kulturlager. Rutornas innehåll undersöktes på hackbord. Anläggningar och schakt mättes in med totalstation. Anläggningarna ritades och fotograferades. Provmaterial för vidare analyser av ¹⁴C, vedart, makrofossil och GTM (geotermometri) samlades in.

Topografi

Visingsö, i södra delen av Vättern, är en ca 14 km lång (N-S) och 3 km bred ö som når endast 30 m över vattenytan. År för år åter sig sjön, som höjer sig i den södra änden, alltmer in i öns stränder. Berggrunden består av skiffer och sandsten som till stora delar täcks av lösa jordarter (Lorentzon 2000 och där anförd litt.). Längs öns mittaxel löper en sandås och i sluttningarna ned mot Vättern breder åkrarna ut sig. Sedan tidig medeltid har ön utgjorts av öppet landskap. Idag är ca en tredjedel beväxt med lövskog som framför allt finns mitt på öns östra sida.

Figur 2. Avsatsyxka, dolk och kantyxka från äldre bronsålder (fornl. 127). De hittades i början av 1900-talet i åkern väster om undersökningområdet. Möjligen är de funna tillsammans och kan i så fall tolkas som ett depåfynd, d.v.s. medvetet nedlagt vid ett tillfälle. Teckning: Anders Gutehall (ur Nordström 2000).

Undersökningsområdet är beläget i det lilla samhället Stigby på öns sydöstra del (figur 1). Undersökningen utfördes väster om Stigbyskolan där tommarken övergår i vallodling, längre västerut finns en vattensjuk sänka kallad Gilberts kanal. Norr om området breder bokskog ut sig och i söder finns lövskogsbeväxt betesmark. Liksom hela ön är området tämligen flackt och låglänt.

Fornlämningsmiljö

Hela Visingsö utgör riksintresse för kulturminnesvården. Över 900 fornlämningar finns registrerade på ön, varav ca 800 är gravar främst från yngre järnålder (Gustafsson 1997, Nordström 2000). De flesta fornlämningarna finns på öns mellersta och södra delar. Från stenålder finns, förutom lösfynd av bland annat yxor, endast en hällkista bevarad. Den är belägen vid Stora Busarp (fornl. 48). En annan hällkista vid Tunnerstad Bengtsgård (fornl. 52) har borttagits. Uppgifter tyder på att det troligtvis funnits ytterligare hällkistor på ön. Inga stenåldersboplatser har registrerats.

I anslutning till de kända gravfälten finns storhögar med trolig bronsåldersdatering (Nordström 2000). Fem skärvstenshögar finns på ön, en av dessa (fornl. 112) ligger ca 1,5 km nordost om det aktuella förundersökningsområdet. Den undersöktes under 1980- och 90-talet, bland annat genom sommarkurser i arkeologi, och daterades till övergången mellan äldre och yngre bronsålder. Kring skärvstenshögen undersöktes härdar, gropar och stolphål varav ett stolphål daterades till senneolitikum–äldre bronsålder och två härdgropar till äldre järnålder. Någon huskonstruktion kunde inte beläggas. På Visingsöborgen vid Näs finns en hällristning i form av en människofigur, eventuellt kan det röra sig om en äkta bronsåldersristning. En skålgropssten, som ju vanligen hänförs till bronsåldern, hittades i en rabatt 1997. Ett tiotal metallfynd från äldre bronsåldern föreligger, varav ett eventuellt depåfynd (fornl. 127) med en dolk, en avsatsyxa och en kantyx av brons som hittats i början av 1900-talet i en den åker väster om Stigbyskolan där undersökningen ägde rum.

Från yngre bronsålder finns en skålnål som hittats 1939 vid Kumlab kyrka i ett troligt flatmarksgravfält med urnebrandgropar (Nordström 2000). I övrigt är perioden sparsamt representerad på ön liksom i övriga länet.

Från äldre järnålder har ett femtiotal brand- och urnebrandgropar påträffats i anslutning till det södra gravfältet (Gustafsson 1997). Ett treskeppigt långhus med tillhörande aktivitetsytor undersöktes 1995 i samband med ett vägbygge invid Brahekyrkan (Jansson 2000).

Perioden yngre järnålder är rikligt representerad vad beträffar gravar. De tre stora gravfälten som kallas det södra, det mellersta och det norra gravfältet har vardera 200–300 gravar, främst runda högar (Gustafsson 1997). Flera av gravarna har undersökts genom åren.

Förundersökningsområdet ligger ca 300 m sydväst om det södra gravfältet (fornl. 53). I närheten finns ytterligare gravhögar (fornl. 56, 57, 61–64 och 103) med sannolik järnåldersdatering samt Hagahögen (fornl. 60), en storhögtroligen från äldre bronsålder. Andra fornlämningar i närheten är bland annat två skärvstenshögar (fornl. 90 och 113) som ligger ett par hundra meter åt norr respektive nordväst. Dessa hör förmodligen hemma i bronsåldern.

Fornlämning 129, ca 300 m sydost om området utgörs av boplatlämningar i form av fyra plöjkskadade odaterade härdar som noterades vid föreliggande undersökning.

Resultat

Resultaten från utredningen tydde på att bopplatsen var lokaliserad i den sydöstra delen av utredningsområdet. I norr var schakten tomma, i väster likaså, där var marken dessutom vattensjuk. Arbetet med att ta reda på boplatstens karaktär och omfattning koncentrerades därför till den sydöstra delen av utredningsområdet. Mellan utredningsschakten drogs 14 stycken 30 meter långa och 1,5 m breda schakt i öst–västlig riktning. Matjordslagret var 0,3–0,4 m tjockt. 19 anläggningar framkom (de från utredningen inkluderade) varav 13 härdar/härdbottnar, 4 gropar, 1 mörkfärgning samt 1 förkolnad stolpe (Bilaga 1–3). Inga fynd eller ben hittades i någon av anläggningarna, förutom ett tiotal småbitar kraftigt rödbränd lera i härden A 14. Noterbart var att anläggningarna låg på de mest väl-dränerade grusiga ytorna, medan de partier som övergick i mo och mjåla var tomma. Samma distributionsmönster hade observerats vid undersökningarna av boplatsten vid Brahekyrkan (Jansson 2000).

Som nämnts hade två härdar ¹⁴C-analyserats vid utredningen – A1, som var den anläggning som låg längst i nordväst, daterades till 2610–2140 BC (cal. 2 sigma) och A2 till 900–410 BC (cal. 2 sigma). Två motstridiga resultat alltså. Vid förundersökningen gjordes ¹⁴C-analyser på ytterligare fyra härdar som hamnade inom intervallet 900–380 BC (cal. 2 sigma) (Bilaga 5).

Sommaren 2001 utfördes en arkeologisk schaktkontroll med anledning av kabelnedläggning omedelbart öster om den aktuella ytan (Kristensson 2004 a). Här framkom ytterligare 16 anläggningar i form av härdar, stolphål och mörkfärgningar/gropar (bilaga 4). Alldeles säkert tillhör dessa anläggningar boplatsten varför även de bör tas med då resultaten diskuteras. Två av härdarna daterades och befanns höra hemma i samma period som de ovan nämnda (Bilaga 5). På material från en av härdarna i kabelschaktet gjordes även en arkeobotanisk analys, den visade att växtmaterialet hade en sammansättning som härrör från en övergångsfas mellan ett ålderdomligt och ett nyare jordbruk som brukar ske vid yngre bronsålder–förromersk järnålder. (Bilaga 6). Anläggningarna från dessa undersökningar sammantaget visar därmed på aktiviteter från denna period.

Om vi här bortser från den allra äldsta och avvikande ¹⁴C-dateringen, som ligger i neolitikum, och ser till de övriga sju så går samtliga ned åtminstone till 760 BC. Även där provmaterialet består av ask, som har relativt låg egenålder, går några dateringar ned i mitten på 800-talet f Kr. De fyra yngsta dateringarna sträcker sig till äldre förromersk järnålder. Vi torde alltså ha en boplat eller boplatrelaterad aktivitetsyta från yngre bronsålder–allra äldsta järnålder på platsen.

Lämningarna är av boplatskaraktär, men stolphålen är för få (tre stycken) för att kunna knytas till någon konstruktion. Tiden medgav inte att alla anläggningar undersöktes vid kabelschaktningen, några av de anläggningar

som registrerats som mörkfärgningar kan mycket väl vara stolphål, men det tillför inte mycket. En annan bild hade kanske trätt fram om hela ytan schaktats upp, men då området var så rikt på fornlämningar valde man att flytta byggföretaget norrut till den anläggningsfria ytan varför någon slutundersökning aldrig kom att genomföras.

Det finns inte många undersökta paralleller att jämföra med i länet. Det tidigare nämnda långhuset vid Brahekyrkan har en något senare datering, till förromersk–romersk järnålder (Jansson 2000). Där noterades dock en avfallsgrop från yngre bronsålder som tyder på att platsen använts under längre tid. Den undersökta skärvtenshögen med kringliggande anläggningar som beskrivits ovan utgör ju en boplatzmarkering, men där är dateringarna mångskiftande. Inte heller utanför ön finns mycket att relatera till. I stadsdelen Ljungarum i Jönköping undersöktes 1998 en förhistorisk boplatz med bland annat stolphål, som kan utgöra en del av ett treskeppigt hus, skärvtenssamlingar, kokgropar och härdar (JLM 312/98). Huslämningen är jämngammal med den vid Brahekyrkan, men dateringar visar att området har använts från neolitikum och fram till modern tid. Vid grävningar för Västra vägen i Nässjö undersöktes ett par treskeppiga huslämningar med preliminär datering till äldre bronsålder (JLM 377/00). Materialet från de två senare undersökningarna är ännu inte färdiganalyserat vilket gör det svårt att göra några jämförelser.

Trots att det inte går att rekonstruera något hus på den undersökta platsen är den intressant. Vi kan se att man inte bara vistats på ön tillfälligtvis för att handla och anlägga gravar, vilket ibland diskuterats. Platsen med sina många anläggningar har säkert använts under en längre period. Det arkeobotaniska materialet visar ju också att man odlat flera olika grödor – korn, havre och vete- och troligen även gödlat. Varför valde man just den här platsen? Visingsö är bördigt och var strategiskt beläget i en tid då transport på vattnet var det enklaste sättet att ta sig fram. Hur just denna yta såg ut vet vi inte. Kanske fanns det vatten i sänkan i väster, annars låg Vättern nära åt både öst och väst. Vedartsanalys från kol i härdarna visar att man eldat med ask, ek och tall så förmodligen växte dessa träslag intill boplatzen (Bilaga 7). Ask som fanns i tre av proven är ett träslag som inte använts så ofta som bränsle, men kanske fanns det lättillgängligt på platsen.

Anmärkningsvärt är att två rejäla härdar framkom i kabelschaktet nordost om den fyndtomma ytan från utredningen för byggnation. Dateringen av A 16 tyder på att de har samband med resten av området. Kanske tar ett nytt härdområde vid häruppe eller också har ytan bevarats bättre än den fyndtomma, då den låg inne i skogsmark. En avgränsning åt öst går inte att göra, antagligen fortsätter boplatzytan in på Stigbyskolans tomt. Där syntes dock inga spår vid en annan schaktkontroll som genomfördes i samband med kabelnedläggning mellan byggnaderna (Kristensson 2004 b). Här var marken genomkorsad av ledningar och rör. Det troliga är att de eventuella spår som funnits inne på skolans tomt gått förlorade vid anläggningsarbete.

De tre bronsföremålen, från det eventuella depåfynd som hittats i närheten av utgrävningsområdet, hör hemma i äldre bronsålder och är alltså inte samtida med aktivitetens ytan. De kan naturligtvis ha grävts ned eller tappats senare än de tillverkats, så samband är inte uteslutet. Gravarna och skärvstenshögar i närheten kan också höras hemma i samma sammanhang som den undersökta platsen, men vidare undersökningar krävs om några slutsatser ska kunna dras.

Exakt vilken typ av aktiviteter som försiggått här är svårt att säga eftersom inga ben eller föremål utom bränd lera hittades i anläggningarna. De stenar som samlades in för GTM-analys för att svara på vilka temperaturer som uppnått i härdarna analyserades aldrig. Istället bedömdes det intressantare att utföra fler ¹⁴C-analys för att få säkra dateringar, varför medlen omfördelades.

Härden A1 som daterats till neolitikum framstår i sammanhanget som ett unikum. Den ligger lite för sig själv längst i nordväst på undersökningsområdet. Kanske avspeglar den en period av tidigare boende vars spår nästan utplånats på denna plats, eller också visar den att man vistats här vid ett enstaka tillfälle och eldat ett par årtusenden innan marken togs i anspråk mer långvarigt.

Sammanfattning

Med anledning av Specialfastigheter Sverige AB:s byggnation omdelbart väster om Stigbyskolan på Visingsö utförde Jönköpings läns museum en arkeologisk förundersökning. Förundersökningen visade att här fanns spår efter boplatserrelaterade aktiviteter från yngre bronsålder– äldre förromersk järnålder. Området i fråga gick inte vidare till slutundersökning eftersom byggföretaget kunde förskjutas norrut till den fyndtomma ytan.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens tillstånd: 220-11002-00
Jönköpings läns museums dnr: 358/00
Beställare: Specialfastigheter Sverige AB
Fältansvarig: Kristina Jansson
Fältpersonal: Kristina Jansson, Anna Kristensson
Rapportansvarig: Anna Kristensson
Fältarbetstid: 2000-11-14–2000-11-16
Län: Jönköpings län
Kommun: Jönköpings kommun
Socken: Visingsö socken
Fastighetsbeteckning: Stigby 6:1
Belägenhet: Ekonomiska kartans blad 7e 5c
Koordinater: x: 6433540; y: 1411650
Undersökningsyta: 4000 m²
Fornlämningstyp och tidsperiod: Boplats, yngre bronsålder–
..... förromersk järnålder
Tidigare undersökningar: Utredning dnr 165/00, JLM rapport 2000:36
Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

- Gustafsson, A. 1997. Visingsö - skatten i Vättern. I: Nordstöm, M. och Varenius, L. (red.) *Det nära förflutna – om arkeologi i Jönköpings län. Småländska kulturbilder 1997*. Jönköpings läns museum. Jönköping.
- Jansson, K. 2000. Unikt eller allmänt? – ett långhus på Visingsö som källa till omvärldskontakter. I: Nicklasson P (red.) *Visingsöartiklar, tolv artiklar om Visingsö från bronsålder till medeltid*. Jönköpings läns museum, rapport nr 42, Jönköping.
- Kristensson, A. 2004 a. *Bronsåldershärdar i kabelschakt – Arkeologisk förundersökning inför ledningsdragnings på fastigheten Stigby 6:1. Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum, rapport 2004:40, Jönköping.
- Kristensson, A. 2004 b. *Stigbyskolan – schaktning för elkabel. Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum, rapport 2004:15, Jönköping.
- Lorentzon, M. 2000. *Härdar vid Stigbyskolan. Inför husbyggnation inom fastigheten Stigby 6:1. Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum, rapport 2000:36, Jönköping.
- Nordström, M. 2000. Bronsåldersspår – en sammanställning av fynd och fornlämningar från bronsålderns Visingsö. I: Nicklasson P (red.) *Visingsöartiklar, tolv artiklar om Visingsö från bronsålder till medeltid*. Jönköpings läns museum, rapport nr 42, Jönköping.

Arkiv

Jönköpings läns museums antikvarisk topografiska arkiv. Jönköping.

Schaktplan översikt AU 165/00, FU 358/00 och Schaktkontroll 262/01.

